

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВІДМЕЖУВАННЯ ДАРУВАННЯ ВІД ПОЖЕРТВИ: ДОГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ

КУШНІР Владислава Сергіївна - студентка 2 курсу магістратури Навчально-наукового юридичного інституту Київського міжнародного університету

УДК 347.44 : 347.472

DOI 10.32782/EP.2023.2.21

У статті висвітлена проблематика відмежування договору дарування і пожертви у вітчизняному цивільному законодавстві та цивілістичному дискурсі. Досліджено конститутивні ознаки інституту пожертви, на основі чого здійснено порівняльний аналіз інституту дарування та пожертви. Проаналізовано спільні ознаки двох інститутів, зокрема, ознаки безоплатності, що займає центральне місце в дослідженні категорії безоплатних договорів. Встановлено сутність пожертви у світлі розгляду категорії «суспільної користі» та «наперед обумовленої мети». Визначено особливості реалізації договору пожертви. Здійснено співвідношення категорій «пожертва» і «благодійна пожертва», «загальнокорисна мета» і «наперед обумовлена ціль».

Ключові слова: бенефіціар, благодійницька діяльність, договір пожертви, загальнокорисна мета, жертвував, соціокультурний вимір.

Постановка проблеми

У сучасному цивілістичному дискурсі пожертва сягає вимірів соціокультурного значення, що обумовлюється специфічною метою цього договору, зокрема тим, що він реалізується в інтересах усього суспільства або його конкретної частини, а отже і дарунок, що постає об'єктом договору пожертви, набуває особливої важливості для обдаровуваного. Такий дарунок може мати велике значення для культурної сфери розвитку суспільства або ж поставати об'єктом благодійницької діяльності, що, у свою чергу, зумовлює важливість дослідження цього інсти-

туту та встановлення його окремого місця в теорії безоплатних договорів.

Відмежування договору пожертви від договору дарування є актуальною проблемою, яка своєю багатоманітністю провокує багато питань у науковому просторі та зумовлює виникнення діаметрально протилежних думок щодо тлумачення їх природи та відокремленості цих договорів у системі цивільного права України. Вагомим, на нашу думку, постає розгляд основоположних засад реалізації та тлумачення природи договору пожертви, зокрема, таких як: встановлення сутності пожертви через призму розгляду категорії «загальної користі», як однієї із головних ознак пожертви; визначення конструкції договору пожертви та його практичної реалізації у правовій площині; дослідження генезису правовідношення, що виникає при жертвуванні, зокрема, можливості здійснення оферти з боку як обдаровуваного, так і жертвувача та інші питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Відмежування договорів дарування та пожертви, як і визначення самої сутності договору пожертви, є відкритим питанням, що породжує дискусії у цивілістиці. Актуальним, зокрема, постає розгляд положень про пожертву, що встановлено вітчизняним законодавцем, однак важливим завданням також постає розгляд позицій науковців, що мають практичне значення для здійснення аналізу природи пожертви і подальшого від-

межування цього інституту від суміжного, – дарування. Так, проблематика розмежування цих інститутів, зокрема, була досліджена у працях таких вчених, як Л. Горбунова, І. Головей, С. Богачова, Б. Заборовського, А. Ісаєва, І. Іванчука, Т. Стражник, О. Яворської та інших. Кожен із зазначених науковців має власну оригінальну позицію з приводу визначення сутності пожертви, що і обумовлює існування різних підходів щодо тлумачення природи цих інститутів.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження конститутивних ознак договору пожертви та проблематики відмежування останнього від договору дарування. Важливим завданням також постає визначення сутності пожертви, її соціокультурної спрямованості та важливого елементу при укладенні цього договору, – «загальнокорисної мети», що є характерним саме для договору пожертви. Особливої уваги заслуговує також дослідження процедури укладення та розірвання договору пожертви, що є відмінним від укладення і розірвання договору дарування. Актуальним також постає розгляд вітчизняного законодавчого досвіду у сфері врегулювання правовідносин, що складаються при реалізації договору пожертви.

Виклад основного матеріалу

Правове регулювання безвідплатних договорів, що укладаються у формі дарування, відбувається згідно з положеннями Цивільного кодексу України та Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», а також відповідно до інших нормативно-правових актів.

Спільними ознаками для всіх видів договору дарування і пожертви є те, що вони є безвідплатними, оскільки договором, що встановлює обов'язок обдарованого вчинити на користь дарувальника будь-яку дію майнового або немайнового характеру, не може вважатися договором дарування. У свою чергу, під безоплатністю розуміється відсутність зустрічного надання з боку обдарованого [4, с. 10].

Важливим є застереження про те, що сплата символічної суми за дарунок (дрібних

монет, до прикладу, при даруванні ножів) не робить цей договір відплатним. У цьому випадку обов'язковою умовою є те, що обдарований усвідомлював умовність й символічність такої відплати. Як зазначалося, договір дарування є безоплатним, тому дарувальник не має права вимагати від обдарованого зустрічних дій майнового або немайнового характеру. Договір дарування, укладений з порушенням вимог Закону про безоплатність передання іншій стороні майна у власність, є нікчемним [3].

Характерною ознакою договору пожертви, з огляду на природу цього виду правовідношення, (а саме, наявності наперед обумовленої мети), є необхідність його укладення у письмовій формі у зв'язку з певними можливими ризиками його невиконання. Погоджуюсь з позицією О. С. Яворської, згідно з якою в правозастосувальній діяльності неодмінно виникне питання: хто ж може звернутися до суду з відповідною вимогою у випадку використання пожертви всупереч обумовленим цілям чи про зміну мети її використання. Тобто механізм реалізації практично відсутній. Очевидно, що правом на звернення до суду у випадку використання пожертви всупереч обумовленим цілям та про зміну цільового її використання мають бути наділені будь-які зацікавлені особи, про що має бути зазначено у ч. 2 ст. 730 ЦК України [10, с. 142]. У цивілістиці дискусійним також є питання правового регулювання договору дарування та пожертви у світлі співвідношення положень ЦК України та ЗУ «Про благодійницьку діяльність та благодійні організації». Так, законодавець розмежує поняття дарування і пожертви, і, водночас, на думку І. Головея та В. Заборовського, проводить спільне правове регулювання останнього з благодійницькою діяльністю [1].

Так, за ознаками статті 729 ЦК України пожертва є даруванням нерухомих та рухомих речей, зокрема грошей та цінних паперів, особам, встановленим ч. 1 статті 720 ЦК України для досягнення ними певної, наперед обумовленої мети. У той же час, ч. 1 ст. 6 Закону України «Про благодійницьку діяльність та благодійні організації» передбачає, що благодійною пожертвою визнається безоплатна передача благодійником коштів,

іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього закону» [6]. Звідси випливає проблематика співвідношення пожертви і благодійної пожертви. На думку деяких науковців, різниця між «пожертвою» і «благодійною пожертвою» полягає у конкретизації останньої, а саме «цілей благодійницької діяльності», що, у свою чергу, співвідноситься як поняття родової мети щодо безпосередньої мети, яка повинна визначатися у самому договорі пожертви.

На нашу думку, договір пожертви повинен встановлювати саме загальнокорисну дію та, як зазначає законодавець, регламентувати наперед обумовлену мету. Така мета завжди є необхідною ознакою договору пожертви. Однак, якщо той, кого обдаровують, є фізичною особою, ця мета повинна бути виражена явно у вигляді умови договору, а при передачі пожертви іншим суб'єктам її наявність презюмується, виходячи зі спеціальної правоздатності суб'єктів та спрямованості результатів їхньої діяльності.

Розкриваючи питання про сутність договору дарування і пожертви, також слід звернути увагу й на те, що спільною ознакою між ними є можливість укладення цього договору з ініціативи будь-якої зі сторін.

Проте, варто наголосити, що ці правочини мають не тільки спільні риси, однак можуть бути охарактеризовані через призму відмінностей, що криються при більш детальному їх розгляді. Загалом у вітчизняній цивілістиці наявна тенденція ототожнення договорів дарування та пожертви, що, на мою думку, не є правильним. Тому необхідним є розгляд договорів дарування та пожертви крізь оптику критичного аналізу їх природи.

Так, виходячи із положень доктрини цивільного права та аналізу ЦК України, можна синтезувати наступні особливості договору пожертви, що дають підстави для відмежування цих двох договорів.

По-перше, як уже було зазначено раніше, однією із головних ознак договору пожертви є ознака загальної користі, що вбачається у тому, що при укладенні цього договору сторонами переслідується наперед обумовлена мета.

По-друге, згідно із загальними положеннями про дарування, що можуть застосовуватися до договору пожертви, останній може бути реалізованим як за допомогою передачі дарунку у майбутньому (консенсуальна конструкція), так і за допомогою фактичної передачі дарунку (реальна конструкція). Однак, ч. 2, ст. 729 ЦК України вказує на те, що договір пожертви є укладеним з моменту прийняття пожертви, що, у свою чергу, окреслює ту саму проблематику, що стосується природи договору дарування. Право власності на дарунок в обдарованого виникає в момент його прийняття, що практично унеможливає породження такого права в обдарованого в момент укладення консенсуального договору пожертви [10]. На мій погляд, можливим є укладення лише реального договору пожертви з фактичною передачею дарунку.

По-третє, на відміну від договору дарування (при якому частіше за все реалізація такого договору здійснюється на основі прийняття обдаровуваним оферти дарувальника), при договорі пожертви, зазвичай, навпаки, оферта, у першу чергу, надходить від обдаровуваного. Типовим випадком є, до прикладу, заклики в засобах масової інформації або навіть у громадському місці щодо залучення благодійних організацій або ж меценатства задля допомоги фізичним особам, що перебувають на лікуванні та не мають можливості в повній мірі сплатити вартість такого лікування.

По-четверте, пожертва має не лише власне правове, але й соціокультурне значення, що виявляється, зокрема, в інтересах усього суспільства або конкретної його частини. Тобто дарунок, що постає об'єктом договору пожертви набуває особливої важливості для сторони обдаровуваного. Такий дарунок може мати велике значення для культурної сфери розвитку суспільства, зокрема, якщо ми говоримо про передачу будь-якого об'єкту авторських прав: продукт живопису або ж науковий об'єкт, що в майбутньому буде становити національне надбання.

По-п'яте, ще однією особливістю, яку окреслив законодавець у ч. 1 ст. 730 ЦК України, є те, що жертвувач має право здійснювати контроль за використанням пожертви відповідно до мети, встановленої до-

говором про пожертву [10]. Отже, виходячи із тлумачення змісту цього договору, можна дійти висновку, що пожертвувачу надається додаткове право здійснювати контроль за виконанням пожертви.

По-шосте, як вказують науковців, що відстоюють автономність цього правочину, – різниця полягає й у процедурі розірвання договору пожертви. Пожертвувач або його правонаступники мають право вимагати розірвання договору про пожертву у відповідності до ч. 3 ст. 730 ЦК України лише у випадку, коли пожертва використовується не за призначенням. Однак, це правило не завжди додержується, якщо пропозиція звернена до невизначеного кола осіб, а у зібраних коштах неможливо виділити майно конкретних пожертвувачів [2, с. 20].

Виходячи із наведеного вище, вагомим також є аналіз положень, що врегульовують правову природу договорів про надання грантів і цільової безповоротної фінансової допомоги та безпосереднє їх співвідношення із договором пожертви. Отже, перш за все, необхідно охарактеризувати законодавче закріплення поняття «грант» та «безповоротна фінансова допомога». Так, згідно зі ст. 2 постанови Кабінету Міністрів України «Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу технічної допомоги»- № 153 від 15 лютого 2002 року, грантова угода (договір) – це угода між донором або виконавцем та реципієнтом про передачу фінансових ресурсів (грантів) у національній чи іноземній валюті в рамках проєкту (програми) [7]. Варто зазначити, що ЗУ «Про благодійну діяльність та благодійні організації» також встановлює поняття благодійного гранту. Ч. 2 ст. 6 Закону визначає благодійним грантом цільову допомогу у формі валютних цінностей, яка має бути використана бенефіціаром протягом строку, визначеного благодійником. У свою чергу, І. Головей та В. Заборовський зазначають, що оскільки до грантів застосовуються положення про благодійні пожертви, а безповоротна фінансова допомога може передаватися за допомогою укладення договору дарування, ці договори за своєю суттю передбачають безоплатне, безповоротне надання коштів громадській організації для реалізації певних цілей, що відповідають статутній меті.

При цьому, враховуючи твердження М. В. Менджул про те, що особа, яка надає громадській організації грант (або цільову безповоротну фінансову допомогу), має право здійснювати контроль за цільовим використанням грошових коштів і право розірвання договору про надання гранту (цільової безповоротної фінансової допомоги) та повернення коштів, якщо грошові кошти використовуються не за призначенням [5, с. 304], важко не погодитися з тим, що договори про надання грантів, цільової безповоротної фінансової допомоги за своєю правовою природою є договорами пожертви.

З огляду на висвітлене, варто акцентувати, що вагомим питанням залишається чітке визначення правової мотивації, якою зумовлене укладення договору пожертви. Як зазначає Т. Стражник, для уникнення будь-яких спорів та неоднозначних тлумачень, мета пожертви має бути чітко визначена, а не абстрактна. В іншому разі правочин може бути визнаний недійсним або удаваним.- У свою чергу, звертаючи увагу на судову практику, що стосується спорів щодо розірвання договорів пожертви, вчений зазначає, що, суд, вирішуючи спір за вказаними категоріями справ, у першу чергу звертає увагу не на дотримання формальних умов, таких як технічна та юридична складова договору пожертви, а саме на виконання отримувачем пожертви умов його використання [8].

Висновки

Поряд з іншими безоплатними договорами пожертви відповідно до норм Цивільного кодексу України має свої специфічні ознаки. По-перше, істотною умовою договору є встановлення у договорі пожертви певної наперед обумовленої мети, задля реалізації якої й укладається цей договір. По-друге, сутність договору надає пожертвувачу додаткове право здійснювати контроль за виконанням пожертви відповідно до мети, встановленої у договорі. По-третє, додатковою підставою для розірвання цього договору є вимога пожертвувача щодо розірвання договору в разі використання пожертви не за призначенням та ін.

Важливим у світлі розгляду природи договорів дарування та пожертви є те, що

пожертва, на відміну від дарування, сягає вимірів соціокультурного значення, що можуть вбачатися, зокрема, в інтересах усього суспільства або конкретної його частини. Тобто дарунок, що постає об'єктом договору пожертви набуває особливої важливості для сторони обдаровуваного. Такий дарунок може мати велике значення для культурної сфери розвитку суспільства.

Вважаю, що договір пожертви є самостійним договором, який має відношення до договору дарування лише опосередковано, до прикладу, частково в правовому регулюванні, яке в певній мірі пов'язане із положеннями про договір дарування (ч. 1 ст. 729 ЦК). Проте цей договір має власну правову природу, що зумовлює необхідність його автономізації, перш за все, у межах правового регулювання.

Література

1. Головей І., Заборовський В. Договір пожертви як форма договору дарування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. № 37. С. 113–116.
2. Горбунова Л. М., Богачов С. В. Іванчук І. Ф., Красій Г. В. Договір дарування. Міністерство юстиції України. Київ: ТОВ «Поліграф-Експрес», 2006. 35 с.
3. Договір дарування: Роз'яснення Міністерства юстиції України від 16.03.2011 № n0021323-11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0021323-11> (дата звернення: 18.01.2023)
4. Ісаєв А. М. Договір дарування за Цивільним кодексом України. Автореф. дис... канд. юрид. наук. Харків, 2009. 19 с.
5. Менджул М. В. Участь громадських організацій у договірних зобов'язаннях. *Держава і право: юридичні і політичні науки: збірник наукових праць*. 2012. № 55. С. 300–305.
6. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. (дата звернення: 20.01.2023)
7. Про створення єдиної системи залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 лютого 2002 року № 153. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/>

SUMMARY

The article outlines the difference between donation and benefaction. Along with other gratuitous contracts, a benefaction in accordance with the norms of the Civil Code of Ukraine has its own specific characteristics. First of all, an essential condition of the contract is the establishment in the benefaction contract of a certain predetermined goal, for the purpose of which this contract is concluded. Secondly, the essence of the contract gives the donor an additional right to preside the realisation of the benefaction in accordance with the purpose established in the contract. Thirdly, an additional reason for terminating this contract is the beneficiary request to terminate the contract in the event of the benefaction not being used for its intended purpose, etc.

Also it can be noticed the important correlation of the nature of donation and benefaction contracts. The last one, (a benefaction), unlike a donation, reaches the dimensions of socio-cultural significance, which can be seen, in particular, in the interests of the whole society or a specific part of it. That is, a gift that becomes the object of a sacrifice contract acquires special importance for the beneficiary. Such a gift becomes a great importance for the cultural sphere of society's development.

As a result of the conducted research, it can be argued that the benefaction contract is a different contract that is related to the donation contract only indirectly. This contract has a completely opposite legal nature, which causes its autonomy, first of all, in a framework of legal regulation.

Key words: beneficiary, charitable activity, benefaction contract, general purpose, donor, socio-cultural dimension.

laws/show/153-2002-%D0%BF (дата звернення: 15.01.2023).

8. Стражник Т. Договір пожертви: спільні риси та відмінності від договору дарування. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. № 3 (93). С. 59–71.

9. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. №40–44.

10. Яворська О. С. Особливості дарування як способу безвідплатного передання майна у власність. *Вісник Львівського університету*. Серія «юридична». 2008. № 46. С. 135–143.